

Борђе БОРОЗАН*

ЦРНА ГОРА У РАТУ ПРОТИВ ОСМАНСКЕ ИМПЕРИЈЕ ОД 8. ДО 18. ОКТОБРА 1912. ГОДИНЕ

У радовима о учешћу Црне Горе у Првом балканском рату анализирани су политичке, војне, стратегијске, економске и друге околности а ратно прегнуће црногорске војске до уласка у рат осталих чланица Балканског споразума (Србије, Бугарске и Грчке) 17. и 18. октобра тумачено је околностима одвлачења османских трупа у циљу њиховог ефикаснијег уништавања заједничким ударима савезничких снага - чланица Балканског савеза. Такав разлог је неодржив зато што уговорно савезништво, и јавно и тајно, не садржи такву клаузулу. Стога смо се определијели да у овом раду анализирамо ратни учинак црногорске војске од објаве рата Османској империји (25. септембра, по новом календару од 8. до 18. октобра 1912. године).¹ Самосталан улазак у рат био је утолико већи ризик за Црну Гору зато што је још постојала реална нада да се на ноту великих сила одговори одлагањем ратних конфронтација. Уосталом, чему усаглашавања, исчекивања и одлагања одговора у Београду, Софији и Атини када се знало да су ратна догађања између црногорске и османске војске добила широке размјере. Управо стога настојаћемо да дамо ратну панораму деветодневног самосталног црногорског ратовања, онако како су је видјели службени и неслужбени листови *Глас Црногорца* и *Цетињски вјесник* као и османски аутори, дивизијски генерал Абдурахман Назиф и бригадни генерал Кираметин у књизи *Balkan Harbinde, Iskodra Mudafaarsi 1912-1913, Istanbul 1933*. ("Одбрана Скадра у балканском рату 1912-1913").² На основу литературе, извора и штампе

* Аутор је ванредни професор на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ У тексту датуме наводимо прво према новом календару а у загради према старом. У коришћеним изворима датуми су по старом календару.

² В. Е. Rs. Н. S., 1912-1913 *Balkan Harbinde, Iskodra Mudafaarsi*, Istanbul 1933; *Европа и Балкански савез*, Београд 1913; "Глас Црногорца" бр. 42, 43, 44, 45, 46; Цетињски вјесник бр; 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81; С. Дрљевић, *Балкански сукоби 1905-1941*, Подгорица 1999; М. Ђуришић, *Прави балкански раји*, Београд 1963; М. Војводић, *Скадарска криза*, Београд 1970; Радуле Симов Браичић, *Моји мемоари*,

сагледан је ратни учинак црногорске војске и на основу догађаја дата парорама дотадашњих војних операција.

I

На сједници Ратног свајета (3. октобра 1912) врховни командант црногорске војске краљ Никола I Петровић саопштио је план оперативних дејстава и правце напада војних снага, подијељених у три одреда. Зетски одред, којим је командовао престолонаследник Данило, имао је задатак да из рејона Подгорице заузме Тузи, а затим да источном обалом Скадарског језера продире према Скадру. Приморски одред, којим је командовао дивизијер (генерал) Митар Мартиновић, наступао је из рејона Бара и од Вирпазара према добро утврђеном Тарабошу, садејствујући са Зетским одредом у нападима на Скадар. Источни одред којим је командовао дивизијар (генерал) Јанко Вукотић имао је задатак да води операције у Санџаку и по заузимању Колашина, Берана, Плава и Гусиња садејствује у освајању Скадра.

Настојања европске дипломатије да се *балканска криза* ријеша мирним путем, тј. да Османска империја неодложно изврши реформе по основу 23. тачке Берлинског конгреса а чланице Балканског савеза (Црна Гора, Србија, Бугарска и Грчка) одустану од рата као циља за који су се припремале, остала су узалудна. Мобилизацијом војске од 18. септембра и Прокламацијом краља Николе I Петровића - Његоша од 8. октобра (25. септембра) отпочео је црногорско - турски рат у који су од 17. октобра (4. октобра) ступиле Србија, Бугарска и Грчка, чланице Балканског савеза. Рат, познат под називом "Први балкански рат" окончан је миром у Букурешту 10. августа 1913. године. Са увјерењем да положај балканских хришћана, сународника поменутих држава, османска влада (Порта) не жели да поправи и изврши реформе у духу 23. члана Берлинског конгреса, црногорска влада се, након низа граничних инцидената и тешког стања створеног анархијом у беранском крају, одлучила на објаву рата Османској империји. Прокламација краља Николе је била својеврсни ратни програм. Стога је објављујемо у цјелости.

"Црногорци!

Тужни вапај, који допире из Старе Србије од тамошње наше потлачене браће, не може се даље подносити.

Онамо немилосно кољу не само људе, него жене и нејаку дјецу српску. Гладно, јадно и плијењено српско се робље потуца по горама и око гаришта својих домова кликујући вас, да га заштитите и избавите.

Дужност и љубав рода налажу вам да похитате браћи у помоћ. Знаем, да бисте ви то и до сада учинили са урођеном вам одважношћу, да Ме нијесте слушали и исчекивали исход Мојијех мирољубивих напора за заштиту мученика испреко границе.

Моје наде, да ће се наћи начин да се без проливања крви Срби у Турској ослободе мука, не остварише се, те сад, колико год је Мојем ср-

Подгорица 2001; В. Стојанчевић, *Из проблематичке балканских рајтова 1912-1913. године.*

цу тешко нарушити тишину европскога мира, не остаје Ми до латити се сабље - оне сабље, коју су ваши очеви неустрашиво шљедовали на Вучјем долу, Никшићу, Бару и Улцињу,

Црногорци!

Уз нас је Правда, а коцка је бачена, па што Бог да и срећа јуначка!

Замном, јунаци, да руку пружимо браћи у невољи, као и витешкој Малесији, која се ево двије године лавски бори за своја права, слободу и сједињење са Црном Гором.

Нијесмо сами. С нама је Бог, с нама су блаканске хришћанске краљевине, са којима смо удружени у заједницу, за којом сам вазда чезнуо и коју су све од навале азијатског освајача жељно очекивали толики пасови балканских народа.

Имам тврду наду у мишице, ред и послушност синова Мојијех старијих војника, да им ништа неће бити немогуће, но да ће сад височије него икад уздигнути углед драге Домовине и прослављено црногорско оружје новим сјајем обасјати.

Смјелост је ухватити се у коштац са једном великом царевином, али то баш приличи Мојем витезу, Мојем Црногорцу, у толико прије, што му је најмилије уложити се за браћу. Пратиће нас симпатије свега образованог свијета, свега нашега српскога рода и осталог Словенства, а витешке руке са мачевима пружају нам Краљеви: Србије, Бугарске и Грчке, чији су народи у овоме светоме подuzeћу с нама збратимљени. Ни ту царевину не затичемо из обијести, већ из најплеменитијих побуда, да српјечимо коначно уништење своје прекограничне браће.

Црногорци!

Вашем мушкијем кроком похитејте онамо ће се страда, ће се мучи, ће се плаче. Нека повезана браћа Старосрбијанци час прије угледају ваше славне барјаке; нека рекну: "Ево браће, ево осветника испод Ловћена, Кома и Дурмитора, ево синова Црне Горе ће долијећу у наш загрљај и сад нијесмо више ми ни сираци, ни робови!" Тамо ћемо се срести са нашом драгом браћом из Србије, коју предводи њен витешки Краљ, Мој љубљени зет, да се с њима жељно загрлимо, заједно носећи потлаченима слободу.

Нека се благословом Божјим и Светога Петра Цетињског и свијех наших светаца остваре снови из ране Моје младости, кад сам пјесном наговјештавао овај знаменити дан и загријавао српске груди вјером, да оружани морамо поћ:

Онамо, онамо, за брда она!

Живјели Црногорци! Живио балкаански савез!

НИКОЛА с.р.

На Цетињу, 26. септембра 1912.

У хрватском листу *Наше јединство* коментарисан је снажан утицај ове прокламације на јавно мњење, уз напомену: "Ово је најљепша страница у историји Словена и Југословена, ово је једнодушно мишљење свих оданих краљу Николи славном старцу који ставља све на коцку са његовим Црногорцима, и себе, и своју дјецу и свој Дом, за једну узви-

шену и величанствену идеју, славјанску и хришћанску".³ Задарски *Нови лист* у коментару поводом овакве објаве рата напомиње: "Велики владар мале Црне Горе, отпочео је ову дивну борбу на ужас Европе, која се зачудила толикој смјелости"⁴. У руској штампи објављен је текст у облику прогласа гдје се, између осталог, констатовало: "Страшан час је дошао... мјесто нота проговорише топови. Бог рата је тргао мач и потећи ће братска нам крв јуначких синова славног орловског гнијезда, непобједиве Црне Горе... Црногорци с највећом храброшћу улазе у бој са моћним вјековним непријатељем хришћанства". Критикујући руску дипломатију што одлучније не стане уз балканске државе, *Руско слово* у тексту "Руси за балканске Славене" биљежи: "Ма какве да чини препреке бирократија која управља нашом земљом, међу јужним Словенима и Русијом плаховити талас народног негодовања, избиће раније или доцније на површину". Београдска *Политика* коментаришући догађаје и реговања на њих у Бечу и Берлину, овако процјењује: "Црногорске трупе, подијелене у три велике колоне, упале су на територију Турске и већ по томе првом упаду види се један дубоко смишљен план". Краљ Никола је на свој рођендан објавио рат Турској и већ први дани борбе показали су да ће ратни план на коме је тако дуго и истрајно рађено, бити успјешно извршен. Тврдило се непрестано да ће све четири балканске државе у један дан објавити рат Турској. Међутим, Црна Гора сама ратује већ четири дана... Бечки и берлински политички кругови, који су врло добро знали све аустријске напоре и жртве за придобијање Арнаута, објављивали су телеграме у којима констатују: да је само један дио арнаутских племена пришао Црној Гори и да су Малисори сумњиви а Миридити неутрални... Црногорци и Малисори бију бојеве са турском царевином очекујући тренутак када ће запламтјети и са остале три стране". И у грчким листовима из Солуна писало се о заједничким борбама Црногораца и Малисора који напредују према Скадру, којем у одбрану стиже "више хиљада Арнаута из округа Тиране и Дибре". Руски и аустријски Црвени крст слали су помоћ у љекарима, болничкој опреми, одјећи и новцу за црногорске рањенике којих је у дотадашњим ратним окршајима био знатан број.

Успјех црногорске војске пратили су бројни новинари европских листова, сакупљени у Подгорици, углавном објективно, за разлику од оних који су из Котора извјештавали онако како је одговарало бечким политичким круговима.

Успјеси црногорске војске у сва три правца ратних операција, до заједничког ратовања са Србијом, Бугарском и Грчком, имали су вишеструк значај. Црна Гора је, иако најмања по војној моћи, прва објавила рат и у свим правцима напада наговјестила слом турске границе са Црном Гором. Њено самостално ратовање и ишчекивање европских сила да владе у Београду, Софији и Атини поступе по њиховим савјетима и упозорењима, носили су ризик са којим се на Цетињу, при доношењу одлуке за рат, није рачунало.

³ *Наше јединство* 9. октобар 1912.

⁴ *Novi list*, Zadar 10. oktobar 1912.

II

Цетиње је 8. октобра (25. септембра) 1912. године освануло окићено заставама поводом рођендана краља Николе. У седам сати тога јутра објављена је прокламација његовог величанства краља Николе о рату Црне Горе против Османске империје. У 10 сати истог дана извршено је свечано благодарење у манастирској цркви, након којег се пред окупљеном масом испред Двора, која је клицала *живио*, појавио краљ Никола и у пратњи књаза Мирка и алајбарјактара Мирка З. Поповића, аутомобилом отпутовао за Подгорицу у Главни стан војске која је, на основу објаве рата Османској империји (8. X) ишла на границу. Топовска паљба са Табље, звоно са Цетињског манастира и клицање сакупљеног народа на томе збору, којем су присуствовали чланови владајућег дома, митрополит Митрофан Бан, министри Душан Вукотић и Секула Дрљевић и дипломатски представници Србије, Бугаске и Грчке, означили су одлазак на ратно бојиште краља и господара Црне Горе. Истог дана црногорски отправник послова у Цариграду Јован Пламенац предао је Порти ноту у којој је наглашено да се питање између црногорске државе и Турске, као и "права ономашње потлачене наше браће, имају ријешити оружаном руком".⁵

Сходно предатој ноти отправник Пламенац је напустио Цариград а истог дана представник Отоманске империје је отпутовао са Цетиња као и отомански вицеkonzули из Подгорице и Бара.⁶ У тексту "*Куцнуо је час!*" наглашено је да су се предвиђања остварила. Наступио је "час разрачунавања" и великог искушења, натраг се није могло јер је, османска власт на све захтијеве Црне Горе за заштиту права "њених сународника" одговорила репресијом која је изнудила рат као крајње средство тражења рјешења.⁷

Међу телеграмским порукама са разних страна посебан значај придаван је онима из Цариграда од 8. X (25. IX) у којима се напомиње да се митинзи за рат настављају у свим провинцијама и Солуну. Малисори су, констатује се, знатно измијењали своје антиосманско држање пошто је Есад-паша Топтони, упућен из Солуна за Скадар, пријешао ријеку Мат.

Петроградски *Вјесник* пренио је изјаву Сазонова, министра иностраних дјела Русије, да су представници Русије код балканских држава примили инструкције да се споразумију са представницима Аустро-Угарске у погледу предаје заједничке ноте од стране велесила и да ће исти кораци бити учињени и у Цариграду према поменутиим државама.⁸

Бечки кореспондент биро јављао је да се 9. X (26. IX) у Цариграду на сједници Министарског савјета вијећало дванаест сати у вези са црногорском нотом о рату, а османски листови пренијели су само алармантну вијест да су црногорске снаге опколиле Беране и да је стога из тог мјеста измјештена државна архива.

⁵ *Глас Црногорца*, бр. 42., Цетиње, 26. септембар 1912.

⁶ Исто.

⁷ Исто 2.

⁸ Исто

Од догађаја са бојишта у *Гласу Црногорца* забиљежио је да је 9. X (26. X) краљ Никола са књазом Мирком и пратњом са Крушевца, бурно поздрављен од становништва Подгорице, дошао на Горицу одакле је разгледао Дечић и околна брда. Пуцањ топа са Градине у 8 сати, који је испалио књаз Петар, погодио је шанац османске батерије на Планиници и означио је почетак артиљеријског двобоја и ратних операција.⁹ Топовске гранате су падале по Рогамима и читавом фронту од Планинице до обале Скадарског језера. Овога дана успјешно су гађани и непријатељски положаји на Дечићу. Књаз престолонаследник Данило, главнокомандајући црногорском војском, командовао је са пложаја на Какарицкој гори, овим борбеним дејствима која су трајала до касно у ноћ. Током ноћи краљ Никола се вратио на Крушевац гдје је примао извјештаје и телеграфске поруке са ратишта и из иностранства.

Следећег дана 10. X (27. IX), око 8 сати, бригадир Јанко Вукотић, најавио је топовском паљбом напад на Мојковац и након два сата борбе биле су заузете све главне позиције на Тари и околина Мојковца. Војска под његовом командом пробила је турску границу и улогорила се "на Лепеновцу, три сата далеко од Бијелог Поља".¹⁰ Иако су рђаво вријеме и магла отежали одржавање везе између лијевог и десног крила Источног одреда, све је било праћено добрим расположењем војске која је, сходно наређењима, успјешно напредовала.

Истог дана, послејесте жестоке борбе, црногорска војска је заузела Дечић захваљујући одличном учинку артиљерије. Командант османске војске (низама) Салихедин-бег предао се са неколико официра и "повише војника". Пред вече овог дана вођене су најжешће борбе око Шипчаника. Губици и на једној и другој страни били су знатни. Нарочито велики губици у официрском кадру на црногорској страни били су приликом заузимања Дечића.

Извори са бојишта јављали су о јуначком држању и одличном функционисању војске, као и о потпомагању Малисара који су својим учешћем допринијели да пут за напад на Тузи буде отворен. Бригадир Митар Мартиновић је извијестио главну команду о наступању његових снага према Тарабошу. Војска под командом Вукотића напредовала је преко Таре, а Источна група је наступала кроз Беранску нахију. Приликом запосиједања Дечића отета су четири турска топа. Командант Дечића Салихедин-бег, који се предао, доведен је на Крушевац у краљев дворца.

У току 11. X (28. IX) са положаја Куње јављано је да је Приморски одред заузео читав простор Каменичког моста, Катрколе и дио Скадарског језера до мимо Пет убала. Војска је у налету хитала да што прије дође до непријатељских шанчева. Мухамеданско становништво није пружало отпор а "ни од стране војске није било великог отпора".

Наступање десног крила Приморског одреда од Клезне према Катрколи, вису Владимир и Шошу завршило се успјешним походом до

⁹ *Глас Црногорца* бр. 43, Цетиње, субота, 29. IX 1912. 1.

¹⁰ Исто; *Цетињски вјесник*, бр. 78, Цетиње, 28. септембар 1912, 1.

близу мјеста Селта и Горица. Овом приликом срушене су три куле из којих је побјегла редовна османска војска (низам). Даље наступање пјешадије и овладавање положајима Расовац¹¹ и Липовине, праћени невеликим отпором, окончали су се запосиједањем врха Сврзигаће и неочекиваним нападом османских снага. У исто вријеме лијево крило Приморског одреда наступило је уз десну обалу Скадарског језера до врха Пет убала, Крајином до сеоца Цкла гдје је пружен снажан отпор. Послије јачих борби османске снаге су, уз знатне губитке, принуђене на повлачење. Тиме се лијево крило нашло на домашају топовских граната са Тарабоша. Припреме за даље напредовање обављене су у складу са офанзивним дејствима.¹²

Ударима далекобојних топова на добро утврђени Врањ командовали су књаз наследник Данило и књаз Петар, а ове догађаје пратио је краљ Никола са положаја у Доњој Зети. Обилазак рањеника, сусрети с војском која одлази на положаје, извјештаји о заузимању непријатељских положаја и утврђења, остављали су дубок утисак на и рањенике и на борце, охрабрене краљевим савјетима официрима да гдје год могу поштеде војску, форсирајући артиљеријску борбу. Телеграфски поздави са свих страна, са похвалама за витешку борбу, били су морална потпора и војсци и командном особљу на свим положајима.¹³

Из Цариграда је јављано да нота великих сила садржи захтјеве влада које упозоравају Порту да примају на знање њене обавезе о увођењу реформи у духу 23. члана Берлинског уговора на основу Закона од 1880. Иако се у Петрограду и Бечу све мање вјеровало у могућност сузбијања ратног заплета и са осталим балканским државама чланицама савеза, упозорења су још остављала утисак да се из Париза, Лондона и Берлина може учинити нешто више. На вербалне ноте о потреби очувања *status quo*, упућене Николи Пашићу, предсједнику владе Краљевине Србије, од посланика Аустро-Угарске и Русије у Београду, према листу *Самоујправа* саопштено је да ће влада доцније дати одговор. На сличан начин оклијевеле су са давањем одговора бугарска и грчка влада. Француска је у циљу заштите својих интереса упутила неколико ратних бродова у турске и грчке територијалне воде. Дописник *Reuter-a* из Цариграда је јављао о инцидентима код Тимока и Клисуре на бугарско-османској граници, а дописник *Вјесник-a* из Петровграда демантовао је вијести о одзиву руских добровољаца и мобилизацији донских козака. Зауостављени грчки бродови добили су дозволу турских власти да, под руском заставом, прођу кроз Цариград ка грчким лукама. Упркос обећањима да ће Министарки савјет узети у хитно разматрање ноту великих сила, Порта је приступила извршењу наређења о мобилизацији. Трупe из Анадолије стизале су у Родосто и Сан Стефано а одатле су распоређиване према границама Бугарске, Грчке и Србије. Прва дивзија се већ налазила у Албанији, гдје се рачунало са знатнијом употребом регуларних трупа.

¹¹ *Глас Црногорца*, бр. 43, Цетиње, 29. IX 1912. г. 1.

¹² Исто.

¹³ Исто 2; *Цетињски вјесник*, бр. 79, Цетиње, 1. октобар 1912.

Да би удовољила интересовањима аустроугарског посланика у Цариграду, Палавичинија, Порта је обећала да ће изаћи у сусрет захтјевима Малисора у погледу војних обавеза и привременог ослобођења од пореза.¹⁴

Док се црногорско-османски сукоб захуктавао, у Београду, Софији и Атини оклијевало се са давањем одговора у вези са потребом одржавања *status quo-a* и манифестовало у циљу што ефикасније мобилизације. Честитке предсједника бугарске владе Гошева дивизијару Митру Мартиновићу за успјехе на ратишту наговијестиле су скоро ратно савезништво.

Након заузимања свих позиција око Бијелог Поља, осим Оброва, после подне 11. X (28. IX) црногорска војска је потисла османске снаге према Сјеници и овладала простором вароши Бијело Поље.¹⁵ Прелазак преко Лима и заузимање Оброва пратио је жесток отпор османских снага са околних брда. Бјелопољским првацима, мухамеданцима који су пред заузимање града упутили писмом молбу да се не пуца и не руши град, генерал Вукотић је, након отпора и овладавања градом, поручио да се хитно врате или ће им сва имовина бити конфискована. За обласног управника Бијелог Поља постављен је Мило Дожић, за команданта војног округа командир Павле Вујишић, за предсједника суда Саво Анђелић, а за шефа полиције Никола Ђилас.¹⁶ Поводом успјеха црногорске војске лист *Новоје времја* биљежи: "Одавно руски народ није био у тако радосном расположењу, као на глас о пobjедама Црногораца. Заузеће Дечића, Бијелог Поља, Туза има много виши значај морални него стратегијски. Херојска легенда која се развија наоколо Скадарског језера, подиже пали дух свега словенског свијета... Мала Црна Гора стоји сада морално на првом мјесту у Словенству".¹⁷

Са позиције Доња Клезна јављено је да су пред ноћ 12. X (29. IX) почеле борбе извидница истурених одјељења испред Широчких висова на мјесту Тафа Боботит. У борбама које су се развиле на лијевом крилу црногорске војске, противничке снаге од три батаљона низама сузбијане су уз значајне обостране губитке. Десно крило одреда црногорске војске срушило је караулу преко Бојане и избацило посаду из ње. Преласком на лијеву обалу ријеке ове снаге су се удружиле са малисорским устаницима у потискивању османских јединица.¹⁸

Истог дана је пала и последња кула за одбрану на Крупицама изнад Пренђана. Губици у овим борбама и одступање османлијских снага смањивали су отпор при наступању и заузимању Пљеваља. Снаге под командом Милоша Божовића, после упорне борбе и освајања куле на Орашцу, заузеле су караулу на Лисцу, кулу на Изјаловици, и после шесточасовне борбе око Шејтан куле и Катабуна, дошле до значјног плије-

¹⁴ Исто, 4.

¹⁵ *Глас Црногорца*, бр. 44, Цетиње 6. IX 1912; *Цетињски вјесник* бр. 80, Цетиње, 3. октобра 1912.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Цитирано према преводу текста *Новоје времја* објављеном у *Гласу Црногорца* бр. 46, Цетиње, 13. октобра 1912. год.

¹⁸ Исто.

на оружја и опреме.¹⁹ Тиме је створена могућност за продор преко Косанице ка Маочу.

Пад Шипчаника, у којему је било шест табора низама и велика количина ратне опреме, заузимање Врања накратко и постављење црногорских управних власти у Тузима, свједочили су о успјешним операцијама и на овом сектору. Османске снаге су пружале снажан отпор 1. октобра приликом одбране Виситора изнад Гусиња и кула на Пепићу и код Новшића. У извјештајима се констатује да је том приликом заплијењено пуно пушака, муниције и четири брзометна топа. Јављано је и о знатном броју заробљеника у свим борбама а по бројности највише их је било након заузимања Тузи и Шипчаника (око 3.000).²⁰ Запосиједањем Тузи дошло се у посјед значајне ратне опреме: 9 топова, 8 митраљеза, 7000 пушака типа маузер, 800 шатора, коња, муниције и провијанта. Освајањем утврђења Хум створени су услови за остварење главног операцијског задатка - напада на скадарска утврђења. Процјењивало се да је у дотадашњим борбама са црногорске стране погинуло 256 ратника а заробљено преко 800 заробљеника.²¹ Највише погинулих било је при продору ка шанчевима на Тарабошу и приликом јуриша на Дечић.

Снаге под командом дивизијера Вукотића овладале су доњоколашинским и бјелопољским крајем и заузеле све главне позиције око Берана, Плава и Гусиња. Послије рушења куле на Јасиковцу, главном беранском утврђењу, варош Беране је била потпуно опколјена.

На сјеверу, у околини Пљеваља, предходнице црногорске војске, послје рушења кула на Кричку и Бобову, стигле су наомак вароши Пљевља. Снаге из Бијелог Поља, упућене према Беранам, запосиједале су села дуж Лимске долине и просторе доњег и горњег Бихора.

Са положаја Катрколе јављано је да су 15. X (2. X) извиднице црногорске војске прошле изнад Мурића без отпора и да се врше припреме за бомбардовање положаја на Тарабошу. Истовремено се напомиње да је у боју код Жагања погинуо османски пуковник Садредин-бег, командант пука. Истог датума јављано је из Бијелог Поља да је очекивани отпор у Лозни и Горњем Бихору изостао усљед повлачења редовне османске војске.²²

Током 14. X (1. X) у Београду, Софији и Атини, Цариграду, Петрогруд и Бечу политички и дипломатски представници размјенивали су телеграмске и усмене поруке настојећи да догађајима, свако из својих разлога, да смисао, оправдање, очекивање и исходште. Из Београда и Софије је јављано да су српска и бугарска влада дале, 13. X (29. IX), одговор великим силама за који се каже да га Порта, вјероватно, неће прихватити. Истовремено је јављено да су османске снаге пријешле српску границу код Ристовца и Горњег врха и да су мањи окршаји већ почели. Из Атине је депеширано да је 14. X (1. X) уручена нота грчке владе османском посланику. Истог дана услиједио је Портин одговор на ноту

¹⁹ Глас Црногорца, бр. 46, Цетиње, 13. октобар 1912.

²⁰ Исто, 2; Цетињски вјесник бр. 81, Цетиње, 6. октобар 1912.

²¹ Исто стр 4.

²² Исто, 4; Цетињски вјесник бр. 81, Цетиње, 10. октобар 1912.

великих сила аустроугарском посланику. У њему се, између осталог, напомиње да је бугарска влада отпраћнику послова у Софији предала ноту која је, у ствари, била очекивани ултиматум, да је сузбијен напад србијанске војске код Сјенице и да се може очекивати већ сјутрадан одлазак дипломатских представника балканских држава из Цариграда.²³

Тиме што је грчка Народна скупштина увела у парламент посланике Крита, председник Венизелос озваничио је да ће Грчка морално и материјално заштитити интересе Крита. Овим је сукоб са Цариградом постао неизбјежан. Појава султана Мурата V на смотри трупа у маршалској униформи и аудијенције великог везира и министара ратног и поморског генералштаба, уз присуство аустроугарског, њемачког и енглеског војног аташеа, били су демонстрације спремности за прихватање ратног изазова са Србијом, Бугарском и Грчком. Увече 14. октобра агенција *Stefani* из Рима јавила је да су Порта и италијанска влада потписале прелиминарни уговор о миру. Тиме је један рат био окончан а почињао је други, већи, тежи и неизвјеснији за Османску империју. Наиме, из Цариграда је 15 (2) октобра упућено циркуларно писмо дипломатским представницима с позивом да се врате и прекину све даље контакте с турским властима јер су у добијеним одговорима, на упозорење сила, одбијени сви разлози за посредовање. Уз очекивање да слиједи коначни прекид односа, наглашено је да се заштита отоманског становништва у Софији, Београду и Атини повјерава њемачким представницима.

У ишчекивању даљих компликација, србијанска штампа је демантовала вијести о нападима њених снага код Сјенице и инциденту код Ристовца због упада османских снага.²⁴ Игноришући ноте упућене из Софије, Београда и Атине и у њима садржане услове на основу сугестија великих сила, Порта и султан су одлучили да не одговарају на поменуте ноте сматрајући их за *cazus belli*. Из Солуна је заточени султан Абдул Хамид због страха да не дође у везу са Албанцима, премјештен у Цариград и интерниран на неки брод. Из Петрограда и Беча јављано је да владе Русије и Аустро-Угарске признају суверенитет Италије над Либијом. Тиме се османско-италијански рат могао сматрати окончаним.

Ујутро 16 (3.) октобра почело је бомбардовање положаја на Тарабошу. Послије запосиједања Колашина и Бијелог Поља црногорска војска се једним дијелом упутила дубоко у османску територију и дошла на доглед Пљеваља а другим дијелом стигла је пред Беране, рушећи утврђења на Јасиковцу и освајајући Тивран и Јајевицу. Из Андријевице је истог дана око 10 сати јављено да су након жестоке битке заузеле Беране, да је заплијењено 12 топова, велика количина муниције и вендерлових пушака и да је заробљено око 700 непријатељских војника.²⁵ Османска војска одступала је према Рожајама гдје је стално нападана од Васојевића.

²³ Према извјештајима бечког Кореспондент бироа у гласу Црногорца преношене су телеграмске поруке из Београда, Софије, Атине и Беча.

²⁴ "Самоујрава" 2 (15) октобар 1912.

²⁵ *Цетињски вјесник*, бр. 81, Цетиње, 5. октобар 1912.

Становништво Берана одушевљено је поздравило улазак црногорских трупа и присуствовало благодарењу у Ђурђевим ступовима, приређеном у част ове значајне побједе. Краљ Никола је телеграфски честитао дивизионару Јанку Вукотићу на овом успјеху и саопштио му да је одликован Обилића медаљом, највишим одличјем за јуначки подвиг. Истог дана књаз Мирко Петровић је подијелио Малисорима у Подгорици 1500 црногорских капа и био срдечно поздрављен. Иначе, према извјештајима у вријеме битке за Беране у граду је било "4000 редифа и 3000 Арнаута". Плијен у заробљеној храни процијењен је као довољан Сјеверној војсци "за 3 мјесеца".²⁶

За 17 (4) октобар дата је пауза на цијелом фронту. Управо тог дана добијени су телеграфски извјештаји да ће Србија, Бугарска и Грчка ступити у рат против Османске империје. Особља османских посланстава у Београду, Софији и Атини напустила су пријестонице балканских држава и враћала се у Цариград. Очекивало се да посланици Србије, Бугарске и Грчке 18 (5) октобра напусте Цариград и да краљеви поменутих држава прокламацијама званично објаве рат. У Цариграду је бугарска нота од 17 (4) октобра сматрана заједничком објавом рата све три чланице Балканског савеза.²⁷

Из Ниша, гдје је стигао након објаве рата, краљ Србије Петар I Карађорђевић упутио је 19. (6) октобра краљу Николи следећу телеграфску поруку: "У тренутку када Моја војска полази у стару српску земљу, гдје је жељно чекају напаћена браћа, ја хитам послати Вашем Величанству, своје милом Тасту, у име братске Србије искрена честитања на успјесима храбрих Црногораца у великом дјелу које српски народ данас почиње. Црна Гора и Србија су заједно и та слога испуњаје Моје срце најљепшим надама у будућност нашега племена. Молим Ваше Величанство да прими моје најсрдачније жеље за добро своје и своје породице и за срећу Црне Горе".²⁸

Краљ Никола је, истог датума, са Цетиња поручио: "Радосна вијест Вашег Величанства да је храбра српска војска прешла у стару српску земљу, гдје је жељно ишчекују напаћена наша браћа, дубоко ме је потресла. Са усхићењем видим, како већ мека братска рука брише братску сузу, а вјекови српске историје са поуздањем и оправданом гордошћу славно дјело Твоје војске, из којих ће моји јунаци црпсти нову снагу за нову славу и побједе, које ће их, ако Бог да, брзо довести у топли загрљај Твојих соколова.

С Тобом заједно, драги зете, идем са нестрпљењем у сусрет томе дану молећи Свемогућег за добро Твоје и Твога Дома и срећу братске Србије".²⁹

Поруке сличне садржине размијенили су истог датума и предсједници народних скупштина Србије и Црне Горе, као и представници влада Бугарске и Грчке. Пламен рата који су започели црногорски ратници

²⁶ Исто.

²⁷ Исто 2.

²⁸ Цитирано према *Гласу Црногорца* бр. 45, Цетиње, 11. октобар 1912.

²⁹ Исто.

од тада се ширио по балканском простору. Започели су судари османских трупа са војним снагама Србије, Бугарске, Грчке. Црна Гора је наставила успјешно ратовање, усмјеравајући главнину својих снага према снажно утврђеном и добро брањеном Скадру.

III

У очекивању сукоба, процјењујући вриједност војничке и мирнодобске формације црногорске војске, турски војни стручњаци полазили су од чињенице да је то војска милицијског типа која укупно броји 4 дивизије, 11 бригада и једну артиљеријску бригаду. За успјешно ратовање са бројчано премоћним османлијским низагом (редовном) и башибозлуком (нередовном војском) Црна Гора, са процијењених 265.000 становника, од којих су 15.000 мухамеданци а 13.000 католици, није се сматрала угроженом, утолико прије што је фортификацијски систем за одбрану Скадра и главних упоришта скадарске Малесије био функционалан за одрану.³⁰

У мирнодопским условима посаду османске војске у Скадру сачињавали су: регуларни батаљон (800 војника), батаљон пољских топова 327 војника), батаљон брдских топова (285 војника) и чета за фортификације (124 војника). У очекивању сукоба, командант одбране Хасан Риза-бег стално је увећавао број војске и командни састав чија се бројност повећала на 5285 лица под оружјем.³¹

Побуна у Малесији почетком августа 1912. године ажурирала је одбрамбене припреме у Скадру и сусједним гарнизонима у Беранама, Гусињу, Тузима, Драчу и Тирани. Знатне количине ратне опреме и хране биле су стациониране у магацинима у Скадру и Тузима. Располагало се поузданим информацијама да црногорска влада преко својих официра одржава блиске односе, међу Малисорима и католицима у Скадру, као и да руски конзуларни представници све податке о мобилизацији и јачању одбрамбених позиција достављају Црногорцима. Сумњало се у држање мирдитских првака, бригадног генерала Пренк-паше и капетана Марк Ђонија, као и у читав малисорско-мирдитски дио албанског становништва који је био под вјерским утицајем Аустрије. Због заштите и помоћи добијене од Црне Горе у вријеме малисорских буна 1911. и 1912. године вјеровало се да су малисори склони и сарадњи са Црногорцима. Турски извјештаји и извори о сукобима са Малисорима (током јула, августа и септембра 1912. г.) садрже податке о значајном учешћу црногорских нерегуларних снага.³²

Телеграм о објави рата Црне Горе Османској империји стигао је из Цариграда команданту скадарског армијског корпуса Хасан Риза-бегу 9. октобра. Дан уочи објаве рата Хасан Риза-бег шифром је јавио министарству у Цариграду да "услед сасвим извјесне могућности напада Црногораца на Скадар, предлаже да војне снаге из Гусиња и Берана изврше напад према Црној Гори".³³

³⁰ Исто 60.

³¹ Исто, 77.

³² Више о томе у *Balkan Harbinde, Iskodra Mudafaasi*, Istanbul 1933, 162-171.

³³ Исто, 177.

Пуковник Хасан Риза-бег, командант 24. регуларне дивизије, преузео је команду одбране Скадра и мобилизацијске припреме око формирања скадарског армијског корпуса.³⁴ Процјена да ће црногорске снаге надирати из правца Подгорице према Тузима биле су разлог да се у рејону Дечића и Тузи стационирају регуларне јединице османске војске и башибозук из скадарске околине и Каваје. Команда над овом војском повјерена је капетану Садредин бегу, док је одбрана скадарске тврђаве повјерена Албанцу Есад-паши Топтању, народном посланику из Драча. Рачунало се да ће у нападу са Црногорцима свакако садејствовати и Малисори.³⁵ У детаљном опису сукоба око Дечића и Тузи и обострано великих губитака констатује се да је погинуло више османских официра и да је један број, са војском и командантом Садредин-бегом, заробљен.³⁶ Османска команда из Зогаја 10. октобра јављала је: "Оба Дечића (Велики и Мали) у рукама су непријатеља. Са губитком Дечића Тузи су осуђене на скори пад. Повлачење је једини излаз."³⁷

Настављене су борбе и жестока бомбардовања Зогаја, Шипчаника и Тузи, који су пали у руке црногорске војске. Даље напредовање према Тарабошу и дуж лијеве обале Скадарског језера детаљно анализирају аутори поменуте књиге, учесници тих догађаја из 1912. године.³⁸ Њихови подаци о организовању одбране и опкољавању Скадра од стране црногорске војске драгоцјена су свједочанства учесника који педантно обиљеже све локације, процјењују њихов значај за одбрану, указују на држање локалног становништва и могућности његовог ангажовања.³⁹ За напредовање црногорске војске - између осталог - констатују: "Непријатељ, не гледајући на број мртвих, и не налазећи потребе да се било каквом ватром штити, стално је напредовао и виолентно јуришао".⁴⁰

Борбе у Крајини и појачања за одбрану положаја на Тарабошу, услед потискивања османске војске према Скадру, у овим извјештајима углавном се слажу са описима и подацима садржаним у извјештајима црногорске стране. У вријеме артиљеријских напада на Тарабош и Брдицу стигле су вијести о уласку Србије, Бугарске и Грчке у рат. Далеко од простора ратних окршаја ових држава, Црна Гора је наставила ратовање припремајући опсаду Скадра, заузимање Пљеваља и дјелова Старе Србије.

У извјештајима са ратишта од 17. и 18. октобра јављано је о уласку црногорске војске у Пљевља и да се очекује долазак србијанске војске из Пријепоља преко Јабукe.⁴¹ Настављено је бомбардовање Тарабоша и потиснута је османска војска на Бојани код Пулаја.⁴² Из Плава је ја-

³⁴ Исто 170.

³⁵ Исто 181.

³⁶ Исто 204.

³⁷ Исто 206.

³⁸ Исто 213-216.

³⁹ Исто 217-224.

⁴⁰ Исто 222.

⁴¹ *Цетињски вјесник*, 19. октобар 1912.

⁴² Исто.

вљено 18. октобра да је након тродневне борбе црногорска војска ушла у Пећ. Мутесариф пећки дошао је команданту Вукотићу на подворење, а народ у вароши примио је долазак војске "са одушевљењем".⁴³ У Патријаршији је истог дана одржана служба благодарења у здравље краља ослободиоца. Прикупљање црногорске војске након заузимања Рожаја, у простор Пећи, наговијестило је продор у правцу Ђаковице и Призрена. На пложајима према Тарабошу и Брдици артиљерија црногорске војске успјешно је стварала могућност за напредовање пјешадијских снага.⁴⁴

Успјеси црногорске војске на свим правцима дјеловања уочи сусрета са србијанском војском у просторима Новопазарског санџака и Старе Србије јасно показују да су до тада, осим на скадарском правцу, запосједнуте територије које су чиниле преко 90% ратне добити Црне Горе у балканским ратовима.

Dorđe BOROZAN

*MONTENEGRO IN THE WAR WITH THE OTTOMAN
EMPIRE FROM 8TH TO 18TH OCTOBER 1912*

Summary

This text describes, comprehensively for the first time, the initial phases of the Montenegrin-Ottoman war of 1912, from the 8th to the 18th of October, in which Montenegro fought alone. Our intention has been to record the military events and endeavours of the governments in Belgrade, Sofia and Athens as regards their reaction to the note from the great powers urging them to abandon the war with the Ottoman Empire, and in doing so emphasize the significance of the military effort and risk with which Montenegro entered the First Balkan War. We will also examine her military achievements prior to the entry of the other members of the Balkan Treaty and the repercussions felt in the diplomatic circles and the public opinion of the great powers, who were calling for restraint, not war.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто.